

DOI: 10.18524/2307–4558.2024.41.311209

УДК [811.16+811.612.91]-112'221.22'373.74

ЧАН ТХІ Суєн,аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-2668/>**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ОКО / ОЧІ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ І В'ЄТНАМСЬКІЙ МОВАХ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ**

Анотація. *Мета* дослідження полягає у визначенні репрезентації фразеологічним способом невербальної комунікативної поведінки слов'ян і в'єтнамців на прикладі поведінки персонажів у художніх перекладах з декількох слов'янських мов (української, польської, російської) на в'єтнамську. *Об'єктом* вивчення є тотожні, подібні та відмінні риси окулесичної невербальної комунікативної поведінки, які характеризують слов'ян і в'єтнамців. *Матеріалом* дослідження обрано електронні онлайн-словники, в тому числі фразеологічні, української, польської, російської та в'єтнамської мов, а також декілька оригінальних художніх текстів слов'янських авторів і переклади цих текстів в'єтнамською мовою. *Результатом* дослідження є спостереження, висвітлені у викладі основного матеріалу статті та її *висновках*. Зіставний аналіз фразеологічних окулесичних засобів комунікації свідчить про те, що невербальні засоби комунікації можуть мати універсальний, соціально окреслений і національно окреслений характер. Більшість фразеологічних одиниць із компонентом «око / очі» у слов'янському та в'єтнамському лінгвокультурних просторах мають еквівалентні відповідники. Є також фоніві та безеквівалентні одиниці.

Ключові слова: невербальний, комунікація, окулесика, міжкультурна комунікація, еквівалентний, безеквівалентний, в'єтнамська мова, слов'янські мови, лінгвокультура, переклад.

Постановка проблеми. Одним із ефективних прийомів передачі невербальної поведінки людини в художньому літературному тексті є використання фразеологізмів, невербальної поведінки людини. У процесі перекладацької роботи в цьому випадку треба вирішувати відразу дві проблеми: 1) шукати тотожні відповідники фразеологічних одиниць вихідної мови та мови-реципієнта; 2) з'ясувати, чи справді є аналогами ситуації, що передаються вихідною мовою та мовою-реципієнтом у комунікативних культурах їх носіїв. Цей комплексний підхід вкрай рідко використовується в перекладознавчих роботах, а у вивченні процесу перекладу зі слов'янських мов в'єтнамською ще не був використаний. Зіставне вивчення в кількох слов'янських (українській, польській, російській) та в'єтнамській мовах фразеологізмів невербальної поведінки людини не тільки допоможе охарактеризувати внутрішній психофізіологічний стан невербального комуніканта та/або його ставлення до партнера, а й встановити спільні та відмінні шляхи передачі в мовах невербальної поведінки за допомогою фразеологічних одиниць. Через фразеологію нескладно побачити спільне та відмінне в національних картинах світу комунікантів. Дослідження цього питання також є дуже актуальним у сучасній когнітивістиці, в тому числі в когнітивній лінгвістиці.

Зв'язок із суміжними дослідженнями. Вивчення пропонується у цій статті проблем відбувається, перш за все, в рамках комунікативної лінгвістики та спирається на вчення про зв'язок вербальної та невербальної поведінки людини, на концепцію міжкультурної комунікації, на лінгвокультурологічну теорію фразеології та основи перекладознавчої теорії. Серед авторитетних учених, які розробляли і/або розробляють проблеми, суміжні із розглянутими в запропонованому дослідженні, фахівці із міжкультурної комунікації та лінгвокультурології Є. Верещагін і В. Костомаров, які обґрунтували поняття «соматичний вираз» на позначення слів і фразеологізмів, що описують жести, позу, міміку [1, с. 525], і комунікативісти, перекладознавці, серед яких С. Баснетт (Š. Bassnett), Ф. Бацевич, С. Бібі (S. Beebe), А. Вежбицька (A. Wierzbicka), Н. Венжинович, В. Вілс (W. Wills), І. Дерік, І. Ковалінська, А. Лефеве (A. Lefèvere), А. Мехрабян (A. Mehrabian), Нгуєн Тунг Куонг (Nguyễn Tùng Cường), О. Панченко, А. і Б. Піз (A. and B. Pease), К. Піщанська, О. Попова, О. Ребрій, Л. Солощук, С. Степанова, М. Стріха, Г. Ташенко, Г. Турі (G. Toury), А. Шефлен (A. Scheflen) [напр.: 5; 10; 13; 14] та інші.

В утворенні та функціонуванні фразеологічних одиниць невербальної поведінки людини особливу роль відіграють прояви тілесної поведінки людини за допомогою *очей, носа, голови, обличчя, рота, зубів, рук, ніг* та ін. У статті увагу зосереджено на дослідженні фразеологізмів із компонентом «око / очі». Цьому органу, найважливішому для повноцінного життя людини, а також яскравому виразнику духовності, розуму та здоров'я людини, її настрою, деяких зовнішніх і соціальних характеристик, які виявляються в невербальній поведінці особи, присвячено не лише вірші і пісні, а й наукові праці таких дослідників, як А. Велленс (A. R. Wellens), М. Гольдберг (M. L. Goldberg), М. Ерджіл (M. Argyle), Л. Дель'Оссо (L. F. Dell'Osso), С. Янік (S. W. Janik), деяких інших. У комунікативній невербаліці очі виступають головним об'єктом розгляду в окулесичі.

Формулювання завдань. Мета цього дослідження — зіставити деякі слов'янські та в'єтнамські соматичні фразеологізми з компонентом «око / очі», що передають невербальну поведінку людини. Отже, об'єктом вивчення є фразеологізми низки слов'янських (української, польської, російської) та в'єтнамської мов, здатні передавати невербальну поведінку очей. Предмет дослідження — структурно-граматичні, семантичні, культурно-мовні особливості таких фразеологізмів та їх ступінь еквівалентності при зіставленні в цих мовах. Матеріал дослідження було вибрано із онлайн-словників фразеологічних одиниць української, польської, російської та в'єтнамської мов [6; 7; 11; 18], а також із текстів досліджених нами перекладів кількох художніх творів з названих слов'янських мов на в'єтнамську. На жаль, укладачі словників використовують різні методика збору матеріалу та подання його у цих словниках, обсяг словників різний (в українському словнику було нараховано 402 фразеологічні одиниці зі словом *око* та іншими його формами; в польському (*oko*) — 92, у російському (*глаз / око*) — 54, у в'єтнамському (*mắt*) — 48. Утім, нам удалося відібрати оптимальну кількість потрібних одиниць у кожній із зіставлених мов.

Виклад основного матеріалу. У цьому розділі подано результати зіставного аналізу фразеологізмів невербальної поведінки зі словом *око* та його іншомовними відповідниками, що є еквівалентними у трьох слов'янських мовах і часто використовуються в мовному просторі, та їх відповідниками у в'єтнамській мові.

1. укр. **Очі загорілися / заіскрилися** чиї, у кого, кому, на що і без додатка. Чий-небудь погляд, вигляд став виражати якесь бажання або почуття (радість, схвильованість і т. ін.); збуджений хтось. Напр.: *Ставлячи вечерю на стіл, мати помітила краєм ока, як загорілись у нього очі на гарячу страву* (О. Гончар). **Очі його заіскрились.** — *Знаєш що, Дашо, їдьмо разом. Ти така хороша* (С. Журахович). // польськ. **Oczy zaświeciły się ...** Напр.: *To mogła być tylko gra światła ale gdy zobaczyłam jej odbicie w lustrze, to mógłbym przysiąc, że jej oczy zaświeciły się.* // рос. **Глаза загорелись / заблестели / заискрились** у кого, на що, чим і без додатка. Характеризує вияв високого інтересу до чого-небудь або появу сильного, негамовного раптового бажання. Напр.: *Вдруг всё лицо его преобразилось: он ужасно побледнел, губы его [Рогожина] задрожали, глаза загорелись* (Ф. Достоевський). *У Настасьи Филипповны как-то особенно засверкали глаза, и даже губы вздрогнули, когда Афанасий Иванович кончил* (Ф. Достоевський). У першому прикладі автор описує сильні емоції та роздратування Рогожина, який закоханий у Настасію Пилипівну, але дізнається, що вона кохає не його, а князя Мишкіна. У в'єтнамській мові перекладач ужив еквівалентний фразеологізм невербальної поведінки: *Nhưng đột nhiên mắt hắn biến dạng, tái xanh, đôi môi run cầm cập và đôi mắt hắn cháy lên niềm thù hận* [15, с. 336] (буквально: Глаза загорелись ненавистью). Переклад синонімічного фразеологізму *глаза засверкали* у другому прикладі теж містить еквівалентний для слов'янських і в'єтнамської мов переклад: *...đôi mắt Haxaxia Filippovna sáng lên và đôi môi nàng run run lúc Aphanaxi Ivanovitr két thúc câu chuyện* [15, с. 235].

2. В українській мові фразеологізм **дивитися в очі (у / в вічі)** має три значення: 1) ...кому. Зустрітись, не відчуваючи перед ким-небудь сорому, провини за щось. Напр.: *Тітка може вернутись.. щохвилини. Що тоді буде? Як мені дивитись їй в вічі* (І. Нечуй-Левицький); 2) ...кому. Запобігати перед ким-небудь, намагатися догодити комусь. Напр.: *Одно другому дивиться у вічі, як би вгодили, як би розвеселити* (Г. Квітка-Основ'яненко); 3) ...чому. Не відчувати страху перед ким-небудь, не боятися чогось. Напр.: *...Я люблю дивитись долі в вічі* (Л. Українка). У польській мові в тих же значеннях уживають еквівалентний фразеологізм **spójrz w oczy**. Пор.: 1) *Dopiero przy ostatnich tyżkach, kiedy przechylił ku sobie talerz, spojrzal w oczy Hansowi.* / — *Chciałem panu docentowi pokazać pracę jednego z radzieckich specjalistów...* [18]. 2) *Było mu dobrze, więc zadowolony spojrzal w oczy przyjaciółki, aby powiedzieć jej coś miłego o germańskich kobietach* [18]. 3) *... martwy plac, bez drzew i zieleni, to jest tak, jakbyś spojrzala w oczy śmierci — ale możesz to zmienić* [18]. У російській мові знаходимо аналогічну ситуацію еквівалентності фразеологізму **смотреть в глаза** з відповідниками з української та польської. Утім, усі три значення можна об'єднати в одне тлумачення, а саме: **смотреть в глаза** зазвичай означає «зустріти поглядом, зіткнутися з кимось чи чимось чесно та відверто, без ухилень чи потайних намірів. Цей вислів у різних контекстах може підкреслювати щирість, відвертість або впевненість у собі, навіть передавати попередження, загрозу». У слов'янській комунікативній культурі, слухаючи, прийнято дивитися у вічі. За в'єтнамською традицією, співрозмовники дивляться не в очі, а на обличчя. Прямо у вічі можна дивитися лише тоді, коли йдеться про щось найважливіше, щоб підкреслити якісь слова. Неввічливою, грубою, загрозовою в'єтнамцю вважають ситуацію, коли співрозмовник довго дивитися або вдивляється в вічі. У міжкультурному діалозі в'єтнамця зі слов'янином, слов'янин буде вважати брехнею слова в'єтнамця, якщо він відводить очі й не дивиться прямо в них. Отже, у перекладах художніх творів слов'янські фразеологізми невербального погляду, які відповідають українському *дивитися у вічі*, часто перекладають в'єтнамським відповідником *дивитися на обличчя*, тобто не буквально. Порівняйте у перекладі роману «Гдіот»: (1) — *Доброй ночи, ненько! — заглянув ей в глаза, сказал хохол, согнулся и вышел в сени вслед за Наташей* [2, с. 24]. // — *Anh người Ukrain chân thật nhìn bà mẹ và chào* (букв.: українець відверто глянув на неї та привітав). (2) *Лебедев подобострастно и жадно продолжал заглядывать ему в глаза* [3, с. 109]. // — *Lebedev nhìn chăm chăm hoàng thân một cách khúm núm và*

thèm thường [15, с. 301]. Зображуючи погляди персонажів роману «Ідіот», Ф. Достоєвський показує їх різноманітність, відповідність характеру кожного. Перекладачі намагалися передати всі деталі, але у в'єтнамському перекладі відтворено особливості в'єтнамської культури. Тут якість погляду співрозмовника позначена поєднанням дієслова *nhìn* із прислівником *chăm chăm* у значенні: «прямо, уважно, безперервно дивитися на когось, на щось, не відриваючи очей», а також *nhìn thẳng vào mặt*, тобто «дивитися прямо в обличчя», а не «дивитися в очі», як в оригіналі. Невербальна поведінка чиновника, що був улесливим перед людиною з вищим соціальним статусом, свідчить про те, що він часто дивиться в очі, щоб висловити свою щирість, переконуючи співрозмовника у своїй відданості. Однак у тексті перекладу це подається перекладачем за допомогою в'єтнамського фразеологізму *nhìn thẳng vào mặt*, який передає висловлення поваги. (3) — *Это главное, — договорил Ганя, опять помогая затруднившемуся генералу и скорчив свои губы в ядовитейшую улыбку, которую уже не хотел скрывать. Он глядел своим воспалённым взглядом прямо в глаза генералу, как бы даже желая, чтобы тот прочёл в его взгляде всю его мысль* [3, с. 17]. Тут *глядеть в глаза* виражає гнів і попередження. В'єтнамською мовою перекладач подає так: — *Điểm chính yếu! — Ganhĩa nói cho hết ý, đõ lời ông tướng một lần nữa, đoạn gã nở một nụ cười độc ác mà bây giờ gã không còn có che đậy nữa. Với tia mắt dữ dội* (букв.: різким поглядом), *gã nhìn thẳng vào mặt* (букв.: він дивився прямо в обличчя), *ông tướng, như ý gã còn muốn ông tướng đọc được trọn vẹn tư tưởng của gã qua cái nhìn ấy* [15, с. 49].

3. укр. *Сміятися в очі (у вічі)* кому, над ким. Не приховувати свого глузування над кимсь у його присутності. Напр.: *Палка молодіж у живі очі сміється старому, кепкує з його заходів, зве його порохом* (М. Коцюбинський). // польськ. *Śmiać się w oczy* є еквівалентом українського *сміятися в очі*. Напр.: *Wszystkim manifestowała, że jest silna i choroba jej nie weźmie. Śmiała się w oczy tym, którzy po cichu zastanawiali się, kiedy umrze* [18]. // рос. *Смеяться / засмеяться в глаза*. Як і в попередньому блоці прикладів, у російській мові цей фразеологізм є еквівалентним до наведеного українського та польського фразеологізму. Утім, у в'єтнамській мові через традицію невербальної поведінки може бути лише фоновий відповідник *suối vào mặt* = *сміятися / засміятися в обличчя*. Пор.: *Уводя Настасью Филипповну, он [Рогожин] успел-таки злобно засмеяться в глаза офицеру...* [3, с. 386]. // *Dù vậy, lúc dắt Nastaxia Filippovna đi, gã vẫn tìm dịp cười hiếm độc vào mặt* (букв.: злобно засмеяться в лицо) *viên sĩ quan...* [15, с. 528].

4. За цим же принципом вибудовані співвідношення між українським варіативним за ужитим дієсловом говоріння фразеологізмом *говорити / сказати в очі (у вічі), називати / назвати в очі (у вічі), пищати / пропищати в очі (у вічі)* і под. Ці фразеологізми паравербальної поведінки, які означають «висловлювати відверту думку, факт, звинувачення безпосередньо перед співрозмовником, без натяків і ухилень. Ці висловлювання підкреслюють прямоту та відвертість як в українськомовній, так і в польськомовній, і в російськомовній комунікації. Пор.: польськ. *Każdy z was może mi wszystko powiedzieć w oczy, ale nikt z was się na to nie odważy...* [18]. // рос. *С какой же вы стати сказали ей прямо в глаза, что она "не такая". И, кажется, угадали. Оказалось, что и действительно, может быть, не такая* [3, с. 68]. У в'єтнамській мові можна *сказати* лише *в обличчя (pói / bảo / gọi thẳng vào mặt)*. Ситуативно ж і змістовно названі фразеологізми аналогічні в усіх зіставлених мовах. Порівняймо переклад: рос. ... *Вам же в глаза говорим, при всех ваших свидетелях, что вы человек с умом грубым и с развитием низким* [3, с. 152]. // в'єтн. *Nhưng chúng tôi sẽ bảo thẳng vào mặt ông trước mặt bao nhiêu nhân chứng của ông đây rằng, ông là một người có đầu óc thô bỉ, một tên chậm tiến thấp hèn* [15, с. 404].

5. укр. *Прилипати / прилипнути очима*. 1) до кого / чого. Пильно дивитися на кого-, що-небудь; вдивлятися в щось. Напр.: *Більше жодних коштовностей у вас там не було? <...> Бєлін прилип до неї [до фрау Мільх] очима і ледве помітним рухом голови підказує їй відповідь* (Я. Галан). 2) до чого. Уважно читати; вчитуватися в щось. Напр.: *Сопливе книжки перегортає і, Боже, Боже, прилипло очима — читає!* (О. Ковінька). У польській мові ми не знайшли фразеологізму із ключовим дієсловом, що є відповідником слів *прилипати / прилипнути* і має однакові значення з українським *прилипати / прилипнути очима*. Відношення, які передає цей фразеологізм, у польській мові можна передати метафорично: *oczy wpatrzone w kogoś / coś* (очі, вставлені / вперті в когось / щось). Напр.:... *Jakaś twarz zbliżyła się do jego twarzy i ujrzał ciemne oczy wpatrzone w głab własnych źrenic* [18]. Російський фразеологізм *прилипать / прилипнуть глазами* має еквівалентні відношення із українським *прилипати / прилипнути очима*. У в'єтнамській мові ця ситуація і пристосований до неї фразеологізм можна розглядати як еквівалентні до українського та російського відповідників. Пор.: *И все судьи смотрели на её [Пелагеї Ніловни] сына так, что казалось — их глаза прилипают к его лицу, присасываются к телу, жаждут его крови, чтобы оживить ею свои изношенные тела* [2, с. 306]. // *Và tất cả bọn quan tòa nhìn chăm chăm vào người thanh niên với những cặp mắt như dán vào mặt anh* (букв.: очі ніби прилипають до його обличчя), *bám vào người anh để mà hút máu hồng bồi bổ cho sưng hình già cõi của chúng* [16, с. 408]. Погляди літніх суддів на Павла наповнені жадою життєвих сил, які вони відчувають у ньому. Ці погляди прискіпливі й невідривні настільки, що здається, ніби суддівські очі прилипли до обличчя молодого хлопця. Для вираження описаної ситуації в українській, російській і в'єтнамській мовах є ще кілька еквівалентних пар зі схожим значенням.

Порівняймо: *смотреть (глядеть) во все глаза; глаза уставились / уставиться глазами; впиваться глазами; глаз не отвести; глаз не отрывать (не отрывая глаз) / не оторвать; не отнимать глаз // nhìn chăm chăm* (букв.: дивитися прискипливо; *chăm chăm* посилює ступінь уваги, невідривності); *nhìn như đóng đinh vào mắt* (букв.: дивитися, ніби вбивати цвяхи в обличчя); *nhìn không rời / nhìn chăm chăm*; *nhìn không dứt mắt* (букв.: дивитися, не відриваючи очей / не відводячи погляду); *впиватися / впитися очима*. Усі ці фразеологізми можуть супроводжуватися додатковими відтінками значення, залежно від контексту: «подив», «захоплення», «кохання», «обоження». Порівняймо, наприклад, опис погляду Гаврили Іволгіна перед згорілим пакетом із грошима: *Безумная улыбка бродила на его бледном, как платок, лице. Правда, он не мог отвести глаз от огня, от затлешшейся пачки* [3, с. 97]. // в'єтн. *Một nụ cười ngộ nghĩnh lớn vờn với khuôn mặt trắng bệch như tờ giấy của gã rõ ràng là gã không sao nhích mắt* (букв.: не міг відвести очей) *khỏi tờ giấy bạc đang âm ỉ cháy* [15, с. 267]. Автор зображує страждання людини, поглиненої жагою грошей. Сталий вираз *nhìn trừng trừng* у в'єтнамській мові означає «дивитися з докором» або «дивитися з явним невдоволенням», не моргаючи очима. Такий фразеологізм часто вживають, описуючи загрозливий або дратівливий погляд.

6. В українській мові є ціла низка синонімічних фразеологізмів невербальної поведінки очей із загальним значенням «помічати щось, звертати увагу на когось, щось». Порівняймо: укр. *Впа́дати (рідше па́дати) / впа́сти в око (в очі, у вічі); кидатися / кинутися у вічі (в очі); встрі́вати / встря́ти в око*. 1) кому. Хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось чи на щось, повертає увагу до когось чи до чогось. Напр.: *Ксеня непомітно забилася в середину колони, — аби змішатися з людьми, не впа́дати в око* вартовим (С. Голованівський). 2) Бачити, помічати що-небудь. Напр.: *Гайдамаки з “маминих синків” товпились біля буфету, шелестячи в руках нерозрізнаними аркушами “керенок”, брали, що тільки в око впа́дало* (А. Головка). 3) Бути особливо помітним; помічатися; виділятися серед кого-, чого-небудь. Напр.:... *І в Парижі, і скрізь у Франції впа́дала в око та дбайливість, із якою ставляться французи до пам'ятників старовини* (М. Рильський). *Кидалися в око* *рясні хустки, клинкуваті бороди, пелехаті шапки* (К. Гордієнко). 4) кому. Подобатися кому-небудь, повертати до себе увагу. *Тобто тобі ні одна дівчина не впа́дала в око?!* (М. Кропивницький). У польській мові, за нашими спостереженнями, у ситуаціях, де українці використовують зазначені фразеологізми, вживають фразеологізм *przyciągnąć wzrok* із ключовим словом *wzrok* = «зір». Отже, в цих ситуаціях поляки використовують не соматизм *oko / oczu* як орган зору, а саме слово, яке позначає зір. У російській мові спостерігаємо, на відміну від польської, функціонування одиниць, еквівалентних українським фразеологізмам. До українських і російських еквівалентів долучаємо еквіваленти в'єтнамські: *впа́дати / впа́сти в очі // попа́да́ться / попа́сться на глаза // rơi vào mắt* (можуть використовуватися як у ситуаціях аксіологічно позитивних, так і в аксіологічно негативних ситуаціях); *кида́тися / кинутися в очі // броса́ться / броси́ться в глаза // đập vào mắt* (правильно вживати у випадках негативної оцінки того, на що звертає увагу мовець, що виділяє серед іншого). Так, у романі «Мати» сапоги маленького офіцера кинулися Ніловні в очі своїм незвичайним блиском, який контрастував із взуттям робочої бідноти, яка мешкала в робочому районі, де відбувалася дія. Пор.: *В глаза матери бросились его ярко начищенные сапоги* [2, с. 151]. // *Đôi ủng bóng loáng của hắn đập vào mắt bà mẹ* [15, с. 247]. Еквівалентність фразеологізму знімає труднощі перекладання художнього тексту. Переклад слово в слово збігається з вихідним текстом.

7. укр. *Відкрива́ти (розкрива́ти) / відкрити (розкрити) очі* кому, на кого / на що. Показувати, розказувати усю правду про щось; допомагати правильно або глибше зрозуміти, сприйняти, пізнати, дізнатися про справжній стан речей щодо когось або чогось. Напр.: *“Кобзар” Т. Г. Шевченка відкрив мені очі на чимало тоді незнамого* (О. Ковінька)... *Якщо ми дітям не відкриваємо очей, це не значить, що вони залишаються сліпими. Прозріння їм приносить життя...* (Л. Дмитерко). *Це свята правда, і колись ви дякуватимете, що я відкрив вам на неї очі* (В. Дрозд). // польськ. *Otworzyć oczy* має ті ж значення, що його український відповідник. Напр.: *Czyż ty nie rozumiiesz, że ja ci chcę otworzyć oczy na to, co jest?* [18]. Повну еквівалентність цього фразеологізму спостерігаємо також у російській (*открывать / открыть глаза*) і в'єтнамській (*mở mắt*) мовах. Пор.: *Нас, которые всю жизнь работают, она соединяет понемногу; будет время — соединит всех! Несправедливо, тяжело построена она для нас, но сама же и открывает нам глаза на свой горький смысл, сама указывает человеку, как ускорит её ход* [2, с. 48]. // *Сиёс đời dần dần gán chúng ta lại, rồi đến lúc nó sẽ đoàn kết tất cả chúng ta, những người suốt đời lam lũ! Сиёс đời đời với chúng ta thật là bất công, khác nghiệt, nhưng chính nó mở mắt cho chúng ta, cho chúng ta ném mù mù cay đắng của nó, chính nó chỉ cho con người thấy rõ cần phải làm thế nào để đây nó tiến nhanh lên* [15, с. 81].

8. укр. *В оча́х темні́є / потемні́ло* кому, у кого і без додатка. Хто-небудь втрачає здатність нормально бачити, комусь стає погано від фізичного болю, слабкості, втоми, хвилювання, несподіваної поганої інформації і т. ін. Напр.: *В ньому прокинувся голод, дикий, невгамовний, незборливий голод, від якого темніє в очах* (П. Загребельний). // польськ. *Pociemnić w oczach* є повним еквівалентом відповідного українського фразеологізму. Напр.: *W oczach pociemniało mi z bólu* [18]. У таких же еквівалентних відносинах перебувають російський (*темнеть / потемнеть в глазах*) і два в'єтнамських (*hoa mắt; tối râm / sẫm mắt*) відповідники, де *tối* = потемніти, *sẫm / râm* — слова, які позначають відтінки раптовості, неочікуваності. Пор.: *Вечером, когда она пила чай, за окном*

раздалось чмокание лошадиных копыт по грязи и прозвучал знакомый голос. Она вскочила, бросилась в кухню, к двери, но сеньям кто-то быстро шёл, у неё **потемнело в глазах**, и, прислонясь к косяку, она толкнула дверь ногой [2, с. 78]. // *Đến tối, bà đang ngồi uống nước chè thì dưới cửa sổ có tiếng gõ cửa bì bôm trong bùn và bà nghe thấy tiếng người nói quen quen. Bà vọt một cái xuống bết, rồi chạy ra công. Có ai bước nhanh qua hiên nhà. Bà hoa mắt lên, vịn vào bậu cửa, lấy chân đẩy cửa ra* [16, с. 129]. У в'єтнамській мові є також неповні еквіваленти, які мають інший фон, оскільки ключовими словами виступають не очі, а *обличчя* (**xây xám mặt mày** (букв.: темніє / потемніє **обличчя**); такий фразеологізм уживають для передачі сильного емоційного потрясіння або переживання), а також *очі та ніс* (**xây xám mắt mũi** (букв.: темніють / потемніють **очі та ніс**)).

Ми розглянути фразеологізми невербальної поведінки, а саме окулесики, які є еквівалентними або фоновими для кількох слов'янських мов і неспорідненої їм в'єтнамської мови. Утім, у порівнюваних комунікативних просторах (слов'янському і в'єтнамському) функціують і безеквівалентні фразеологізми з ключовими словами, з одного боку, *око / очі; око / осзу; глаз / глаза, око / очі*, а з іншого — *mắt*.

9. У в'єтнамській мові функціє фразеологізм **mắt nhắm mắt mở** (букв.: одне око відкрите, а друге закрите) зі значенням «свідомо не звертати увагу на щось; навмисне не помічати в чомусь нічого поганого». В українській та російській мовах є фразеологізми, що мають таке значення, однак відрізняються лексичним складом: *дивитись крізь пальці // смотреть сквозь пальцы*.

10. У в'єтнамській лінгвокультурі побутує фразеологізм **nhắm mắt làm liều**, буквальний переклад якого «йти на ризик із заплющеними очима». Значення цього фразеологізму: «рішуче ризикувати, коли людина не має іншого вибору». Синонімом цього фразеологізму є інша одиниця: **nhắm mắt đura chân** (букв.: *очі заплющені, а ноги йдуть*): «людина виконує щось ризиковане, небезпечне, не звертаючи уваги на можливі наслідки». В українській мові це значення передають варіативним фразеологізмом *кидатися / кинутися сторч головою* (діяти, робити що-небудь необдуманно, нерозсудливо; напр.: *А тут оці щиглики, трясця їжній тітці, сторч головою, мов дурні пуголовки, кидаються в політику* (М. Стельмах)); у польській мові — *rzucić się na oślep* (*Wygra doświadczeniu, nie rzucił się na oślep do ataku, na samobójstwo* [18]); у російській мові — *броситься в омут с головой* (безрозсудна поведінка, рішення зробити відчайдушний, ризикований вчинок; напр.: *Беда, если полюбит какого-нибудь красавца с такою же горячей головой, с таким же пылким сердцем, как у неё, и оба бросятся в омут приключений* (І. Лажечников)). В одному ряду із указаними вище в'єтнамськими фразеологізмами знаходиться **nhắm mắt nói liều** (букв.: говорити із заплющеними очима неправдиво, не знаючи) зі значенням «людина не знає, не бачить, не розуміє того, що впевнено стверджує без достатніх знань, наведення доказових фактів, спираючись лише на свої припущення або забобони».

11. укр. *Падати / впасти в очі*х кого, чиїх. Втрачати авторитет і повагу до себе з боку інших, скомпрометувати себе, потрапляти у становище, яке заслуговує осуду. Напр.: *Чим нижче падав в очі військ Денікін, тим вище підносився він, Врангель, в своєму ореолі вигнання* (О. Гончар). Російський фразеологізм *падать / упасть в глаза* є повним еквівалентом зазначеного вище українського. Утім, ці фразеологізми є безеквівалентними щодо в'єтнамського комунікативного простору, бо буквальний переклад (*roi vào mắt*) сприймається навпаки: «хтось добре ставиться до когось» або «хтось має у когось авторитет, отримує знаки уваги».

12. В'єтнамські фразеологізми невербальної окулесичної поведінки **nhìn bằng một con mắt** (букв.: дивитися одним оком) і **nhìn bằng nửa con mắt** (букв.: дивитися напівочі) характеризують зарозумілу поведінку людини або зневажливе ставлення до будь-кого / будь-чого. Носії слов'янських мов такий переклад зрозуміють зовсім інакше, бо *дивитися одним оком / дивитися напівочі; patrzyć jednym okiem / patrzyć pół okiem; смотреть одним глазом / смотреть впологлаза* сприймаються як інформація про неухвалене ставлення до справ, без повної віддачі. Утім, значення, які виражають в'єтнамські окулесичні фразеологізми **nhìn bằng một con mắt** і **nhìn bằng nửa con mắt** передають в аналізованих нами слов'янських мовах деякими фразеологізмами, які не містять ключових слів *око / очі, око / осзу, глаз / глаза (око / очі)*. Порівняймо такі фразеологічні одиниці: укр. *Дивітися (поглядати) згорі (звєрху) вниз (звисокá, звєрхньо)* на кого. Зневажливо, зверхньо ставитися до когось-небудь. Напр.: *Аристократи-письменники згорі вниз гордо поглядали на різночинців і семінаристів...* (П. Тичина). // польськ. *Patrzyć z góry*, напр.: — *Czy znasz? — spytał cięższyna zwracając ki niemi głowę. — Trochę — patrzył z góry na idącego obok Awari* [18]. // рос. *Смотреть свысока / смотреть сверху вниз*, напр.: *Василь усваивал первые уроки этики, которая состояла в том, что если ты силен, то прав: прав ты и тогда, когда красиво и модно одет, потому что можешь **свысока смотреть на остальных*** (О. Іпатов).

У процесі спостережень нами були зафіксовані ще декілька фразеологізмів невербальної окулесичної поведінки людини, що мають слова *око / очі, око / осзу, глаз / глаза (око / очі), mắt*, які є безеквівалентними або в слов'янських мовах, або у в'єтнамській мові. Безеквівалентними у слов'янській культурі невербальної окулесичної поведінки стосовно в'єтнамської ми вважаємо такі фразеологічні одиниці: (1) укр. *Хоч око (бчі) виколи (війми, війбий, вибери і т. ін.)*. Про темряву, коли зовсім нічого не видно. Напр.: *У хаті зовсім стало темно, що хоч око виколи...* (Г. Квітка-Основ'яненко). // рос. *Хоть глаз коли (выколи)*. Напр.: *На дворе было темно, хоть глаз выколи. Тяжёлые, холодные*

тучи лежали на вершинах окрестных гор (М. Лермонтов). (2) рос. *Глаз да глаз нужен* за кимось / за чимось. Потрібен ретельний догляд або нагляд, невпинне спостереження за кимось або за чимось. Напр.: *Воспитательница пожимала, что мальчик гиперактивный, поэтому за ним глаз да глаз нужен* (Интернет). (3) укр. *Істи (по)діати, жерти, пожирати* і т. ін.) *очима (оком)*. 1) кого. Невідривно, пильно дивитися на кого-небудь, виявляючи при цьому певні почуття (любові, неприязні, ненависті і т. ін.). Напр.: *Парубки мовчки одійшли..., стали один проти одного, схрестили похмурі погляди. — Кажі, що маєш, — Дзвонар їсть очима Щербину і мимоволі стискає кулаки* (М. Стельмах). 2) кого / що. Дуже уважно, з великим інтересом, відданістю розглядати кого-, що-небудь, стежити за ким-небудь. Напр.: *Комісар не зводив з Ульяни водяних очей, Грабовський шепотів на вухо йому переклад і так само жер її очима* (О. Довженко). // рос. *Есть / поедать / пожирать глазами*, напр.: *Грушницкий целый вечер преследовал княжну... он пожирал её глазами, вздыхал и надоедал ей мольбами и упрёками* (М. Лермонтов).

Безеквівалентними фразеологізмами зі словом *mắt* у в'єтнамській мові стосовно слов'янським мовам ми вважаємо такі одиниці: (1) *Mắt la màt lét* або її синонім: *mắt trước mắt sau* — невербальні окулесичні фразеологізми, що описують неспокійний, стривожений вираз обличчя. (2) *Mắt lơ màt láo* описує погляд людини з підозрою чи страхом. Безеквівалентні фразеологізми не перекладають буквально через відсутність у відповідних національних картинах світу понять, реалій, уявлень, що становлять образну основу цих сталих виразів.

Висновки. Компаративне дослідження фразеологічних репрезентантів окулесичної комунікативної невербальної поведінки слов'ян (українців, поляків, росіян) і в'єтнамців свідчить про те, що очі є одним із найважливіших органів невербального спілкування людини, органом передачі різноманітної інформації. На прикладі невеликої групи фразеологізмів було доведено, що більшість цих одиниць є еквівалентними у групі слов'янських мов і у співвідношенні слов'янських мов і в'єтнамської мови. Утім, народні культурні традиції окулесики, ментальні звички, типологічні і генетичні відмінності в'єтнамської та слов'янських мов спричиняють наявність між в'єтнамською та слов'янськими мовами специфічних відносин, які сприяють формуванню фонових особливостей певних фразеологічних відповідників проаналізованої групи, а також груп безеквівалентних в'єтнамських фразеологізмів щодо слов'янських і слов'янських щодо в'єтнамських.

Л і т е р а т у р а

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции. Москва : Индрик, 2005. 1038 с.
2. Горький М. Мать : роман. URL : https://royallib.com/book/gorkiy_maksim/mat.html/ (дата звернення: 06.02.2024).
3. Достоевский Ф. М. Идиот : роман. URL : <http://royallib.com/book/dostoevskiyfedor/ idiot.html/> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Коццоліно М. Невербальна комунікація. Теорія, функції, мова та знак. Харків : Гуманітарний центр, 2009. 248 с.
5. Степанова С. Є. Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа : дис. ... докт. філософії : 035 Філологія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 228 с.
6. Фразеологический словарь русского литературного языка : онлайн. URL : <https://phraseology.academic.ru/8994/>
7. Фразеологічний словник української мови : онлайн. URL : <https://slovnky.me/dict/phraseology/> (дата звернення: 30.01.2024).
8. Lê Thị Mai Ngân. Vai trò của cử chỉ kèm lời trong hoạt động giao tiếp (Qua một số tác phẩm văn học). *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*. Số 8. 2009. Tr. 8–12.
9. Lưu Quang Vũ. Tác phẩm chọn lọc. TP.HCM : Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, 2009. 343 tr.
10. Mehrabian A. Nonverbal Communication. New Brunswick^; London : Aldine Transaction, 2007. 226 p.
11. Nguyễn Lân. Từ điển thành ngữ và tục ngữ Việt Nam. Hà Nội: NXB Dân trí, 2017. 450 с.
12. Nguyễn Quang. Giao tiếp phi ngôn ngữ qua các nền văn hóa. Nhà xuất bản Khoa học xã hội. Hà Nội, 2010. 301 tr.
13. Nguyễn Tùng Cương. Tục Ngữ Nga Và Các Đơn Vị Tương Đương trong Tiếng Việt. Hà Nội: NXB Đại Học Quốc Gia, 2004. 260 с.
14. Pease A., Pease B. The Definitive Book of Body Language. Australia : Pease International, 2004. 386 p.
15. Phạm Xuân Thảo, Đoàn Từ Huyền. Fedor Mikhailovich Dostoevski. Gã khờ. Hà Nội : Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2002. 935 с.
16. Phan Thảo. Maxim Gorky. Người mẹ. Hà Nội: Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, 2016. 528 с.
17. Phi Tuyết Huynh. Thử tìm hiểu ngôn ngữ của cử chỉ, điệu bộ. *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*. Số 4. 1996. Tr. 13–19.
18. Słownik Języka Polskiego PWN : online. URL : <https://sjp.pwn.pl/korpus/>
19. Tạ Văn Thông. Con mắt liếc lại. Ngôn ngữ cử chỉ của người Việt. *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*. Số 5, 2009. Tr. 5–8.
20. Thực Khánh. Bước đầu tìm hiểu giá trị thông báo của cử chỉ, điệu bộ ở người Việt trong giao tiếp. *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*. Số 3. 1990. Tr. 35–40.

References

1. Vereshchagin, Ye. M., Kostomarov? V. G. (2005), *Language and culture. Three linguistic and cultural concepts [Yazyk i kultura, tri lingvostranovedcheskiye kontseptsii]*, Indrik Publishers, Moscow, 1038 p.
2. Gorky, M. (2024), *Mother : a novel [Mat' : roman]*, available at : https://royallib.com/book/gorkiy_maksim/mat.html (date of access: 02/06/2024).
3. Dostoevsky, F. M. (2024), *The Idiot : a novel [Idiot : roman]*, available at : <http://royallib.com/book/dostoevskiy-fedor/idiot.html> (date of access : 02/01/2024).
4. Cozzolino, M. (2009), *Nonverbal communication. Theory, functions, language and sign [Neverbalna komunikatsiya : teoriya, funktsii, mova ta znak]*, Humanitarian Center Press, Kharkiv, 248 p.
5. Stepanova, S. Ie. (2023), *Social status in the linguistic picture of the world of a literary character : Ph.D. thesis [Sotsialnyi status u movniy kartyni svitu khudozhnioho personazha :dys. ... doctora filosofii : 035 Filolohiya]*, Odesa I. I. Mechnykov National Univ., Odesa, 228 p.
6. *Phraseological dictionary of the Russian literary language: online* (2024) [*Frazeologicheskii slovar russkogo literaturnogo yazyka* : online], available at : <https://phraseology.academic.ru/8994/> (date of access: 01/25/2024)
7. *Phraseological Dictionary of Ukrainian Language* : online (2024) [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* : online], available at : <https://slovyk.me/dict/phraseology/> (date of access: 01/30/2024).
8. Lê Thị Mai Ngân (2009), “Vai trò của cử chỉ kèm lời trong hoạt động giao tiếp (Qua một số tác phẩm văn học)”, *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*, Số 8, tr.tr. 8–12.
9. Lưu Quang Vũ (2009), *Tác phẩm chọn lọc*, Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam, TP.HCM, 343 tr.
10. Mehrabian, A. (2007), *Nonverbal Communication*, Aldine Transaction, New Brunswick ; London, 226 p.
11. Nguyễn Lâm (2017), *Từ điển thành ngữ và tục ngữ Việt Nam*, NXB Dân trí, Hà Nội, 450 tr.
12. Nguyễn Quang (2010), *Giao tiếp phi ngôn ngữ qua các nền văn hóa*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 301 tr.
13. Nguyễn Tùng Cương (2004), *Tục Ngữ Nga Và Các Đơn Vị Tương Đương trong Tiếng Việt*, NXB Đại Học Quốc Gia, Hà Nội, 260 tr.
14. Pease, A., Pease, B. (2004), *The Definitive Book of Body Language*, Pease International Press, 386 p.
15. Phạm Xuân Thảo, Đoàn Tử Huyền (2002), *Fedor Mikhailovich Dostoevski, Gã khờ*, Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, Hà Nội, 935 tr.
16. Phan Thảo (2016), *Maxim Gorky, Người mẹ*, Nhà xuất bản Văn học, trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông tây, Hà Nội, 528 tr.
17. Phi Tuyết Huỳnh (1996), “Thư tìm hiểu ngôn ngữ của cử chỉ, điệu bộ”, *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*, Số 4, tr.tr. 13–19.
18. *Słownik Języka Polskiego PWN* : online (2024), available at : <https://sjp.pwn.pl/korpus/>
19. Tạ Văn Thông (2009), “Con mắt liếc lại. Ngôn ngữ cử chỉ của người Việt”, *Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống*, Số 5, tr.tr. 5–8.
20. Thục Khánh (1990), “Bước đầu tìm hiểu giá trị thông báo của cử chỉ, điệu bộ ở người Việt trong giao tiếp”, *Tạp chí Ngôn ngữ — Viện Ngôn ngữ học*, Số 3, tr.tr. 35–40.

TRẦN THỊ XUYẾN,

Post-graduate student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odesa I. I. Mechnykov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine; tel.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-2668/>

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “EYE / EYES” IN SLAVIC AND VIETNAMESE LANGUAGES AS A MEANS OF EXPRESSING NON-VERBAL PERSON’S BEHAVIOR

Summary. The purpose of the study is to determine the representation of non-verbal communicative behavior of the Slavs and Vietnamese in a phraseological way on the example of the behavior of characters in literary translations from several Slavic languages (Ukrainian, Polish, Russian) into Vietnamese. The object of study is the identical, similar and distinctive features of non-verbal communicative behavior by eyes that characterize the Slavs and Vietnamese. Electronic online dictionaries, including phraseological dictionaries of the Ukrainian, Polish, Russian, and Vietnamese languages, as well as several original artistic texts of Slavic authors and their translations into the Vietnamese language, were chosen as research material. The result of the research is the observations highlighted in the presentation of the main material of the article and its conclusions. A comparative analysis of phraseological means of communicative oculosics shows that non-verbal means of communication can have a universal, socially delineated and nationally defined character. Most of the phraseological units with the component “eye / eyes” in the Slavic and Vietnamese linguocultural spaces have equivalents. There are also background and non-equivalent units.

Key words: non-verbal, communication, oculosics, intercultural communication, equivalent, non-equivalent, Vietnamese language, Slavic languages, linguoculture, translation.

Статтю отримано 27.02.2024 р.